

УДК 631.14

О. В. Бліннікова,

Перший заступник начальника, Головне управління статистики в Івано-Франківській області, м. Івано-Франківськ

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВІДТВОРЕННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ

Розглянуто напрями розвитку лісогосподарського комплексу регіону в новій економічній ситуації з урахуванням еколого-економічних аспектів його функціонування.

We consider the direction of forestry complex region in the new economic situation, taking into account ecological and economic aspects of its functioning.

Ключові слова: лісові ресурси, лісогосподарський комплекс, відтворення, екологія, інвестиції, сталий розвиток.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективне відтворення лісових ресурсів як однієї з найважливіших складових природно-ресурсного потенціалу Карпатського макрорегіону потребує проведення заходів з метою їх збереження, поліпшення та охорони, яких нині не завжди дотримуються користувачі та власники лісових земель. Зазначене негативно впливає не лише на продуктивне використання лісових ресурсів, а й на екологію, розв'язання соціального пакета завдань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Раціональне та ефективне використання лісів, лісових земель, зокрема їх збереження, поліпшення, охорона, тривалий час є предметом досліджень багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, екологічні та економічні проблеми відтворення земельних ресурсів уже тривалий час вивчаються Б.М. Данилишиним, Л.Г. Мельником, С.К. Харічковим, М.А. Хвесиком та ін. Причому напрями досліджень є надзвичайно широкими й різноманітними. В їх складі можна виділити оцінку вченими економічного потенціалу України в контексті інституалізації природокористування, потреби переведення відтворювального процесу лісів на засади сталого розвитку. Сталий розвиток економіки, як зазначається окремими дослідниками, вимагає нових підходів і визначається коеволюцією природно-ресурсного та економічного потенціалів [5, с. 20—21]. При цьому наголошується, що одним з пріоритетних завдань під час запровадження в країні засад сталого розвитку є оптимізація господарських систем шляхом збалансування поточного економічного розвитку та економіко-екологічних потреб майбутніх поколінь [3, с. 69].

Раціональне й ефективне природокористування, включаючи, насамперед, лісові ресурси, означає економічно необхідне й екологічно обгрунтоване використання природних ресурсів, їх збереження, поліпшення, при якому одночасно враховуються економічні й екологічні інтереси людини і суспільства [1, с. 20]. При цьому науковцями особлива увага приділяється запровадженню комплексного, системного підходу, з дотриманням базових принципів у зв'язку з використанням, відтворенням та охороною природних ресурсів, найважливішими з яких є: єдність використання та охорони природних ресурсів; визначення оптимальних норм природокористування; нерозривний зв'язок людини з природою; комплексний підхід до вивчення та використання природних ресурсів; застосування досягнень науки і техніки у природокористуванні. Зазначене повною мірою стосується процесу відтворення лісових ресурсів держави в цілому, окремих територій, регіонів, лісогосподарських підприємств тощо. Йдеться про запровадження екологічно та економічно обгрунтованих принципів використання, збереження, поліпшення та охорони лісів, які повинні реалізуватись, забезпечуючи одночасне розв'язання соціального пакету проблем.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є оцінка еколого-економічного стану відтворення лісових ресурсів Івано-Франківської області, які формують унікальну екологічну систему, характеризуються високою здатністю до відновлення і безпосередньо впливають на стан навколишнього середовища, виконують санітарно-гігієнічні, рекреаційні, водоохоронні, земле- та водозахисні функції, а тому повинні мати обмежене експлуатаційне використання.

Таблиця 1. Проведення лісозаготівельних та лісовідтворювальних заходів

Показники	2000		2005		2006		2007	
	Україна	область	Україна	область	Україна	область	Україна	область
Заготівля ліквідної деревини, тис. м куб.	11261,7	518,0	15244,3	784,6	15848,6	826,3	16884,3	950,5
у % до 2000 р.	x	x	135,4	151,5	140,7	159,5	149,9	183,5
Відтворення лісу на землях лісового фонду, га	37806	2039	58638	2816	66690	2978	73624	2850
у % до 2000 р.	x	x	155,1	138,1	176,4	146,1	194,0	139,8

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Івано-Франківська область розташована в зоні Карпат і відзначається невеликою загальною земельною площею. Разом з тим, на території області, яка займає лише 2,3% площі земельного фонду України, формується 8,6% загального об'єму вод у ріках, зосереджено близько 6% площі земель лісового фонду і 9% загального запасу деревини держави.

Із загальної площі земель близько 46% складають сільськогосподарські угіддя, майже стільки ж зайнято лісами та іншими лісовкритими площами, 4,3% становлять забудови, 0,2% — болота, 1,6% — інші землі та 1,7% — території, зайняті водою. Якщо в цілому по Україні рівень лісистості становить близько 17%, то в області цей показник є одним з найвищих серед регіонів і досягає того оптимального рівня, за якого ліси найбільш сприятливо впливають на повітряний басейн, ґрунти, водні ресурси, пом'якшують наслідки ерозійних процесів.

Значення лісових ресурсів у системі природних ресурсів та їх роль у функціонуванні господарського комплексу регіону пояснюється також зростанням попиту на лісодеревину. За прогнозними показниками, на період до 2010 року споживання деревини в країні зросте у 2,7 рази у порівнянні з 2001 роком, у 2015 — у 4 рази [2, с. 177].

Від усіх видів рубок та проведення підготовчих робіт загалом по області у 2007 році було заготовлено 950,5 тис. м³ ліквідної деревини, що більше на 83,5%, ніж у 2000 році, та у 2 рази, ніж у 1997 році. Відновлення лісу в 2007 році проведено на площі 2,9 тис. га, у тому числі 1,5 тис. га — шляхом створення лісових культур та 1,4 тис. га — шляхом природного поновлення. При цьому темпи заготівлі деревини значно перевищували темпи відтворення лісів, що призвело до суттєвих порушень еколого-економічної зба-

лансованості процесу виробничо-господарської діяльності в регіоні, засвідчило про недотримання основних індикаторів екологічних засад сталого розвитку, що були розроблені та рекомендовані на конференції ООН в Ріо-де-Жанейро у 1992 році.

За офіційними даними Держкомстату України, динаміка лісозаготівельних та лісовідтворювальних заходів за 2000—2007 роки характеризувалася таким чином (табл. 1).

Забезпечення здатності подальшого збалансованого розвитку для збереження не менших можливостей щодо природних ресурсів і екологічних умов у майбутньому є ознакою переходу до сталого розвитку. Концепція сталого розвитку має глобальний характер, що виявляється у взаємозв'язку складних екологічних, економічних і соціальних проблем. Йдеться про одночасне, комплексне розв'язання завдань поліпшення екології, соціальних проблем та задоволення економічних потреб.

Зазначимо, що запровадження прийнятних моделей формування та реалізації стратегії сталого розвитку лісового господарства потребує визначення та розрахунку інтегрального показника економічного ефекту від використання всіх корисних функцій лісу та його ресурсних можливостей.

Економічний результат взаємодії різних функцій лісу і господарської діяльності не завжди може бути представлений у сумарному вигляді. Прикладом взаємодії різних компонентів лісогосподарської діяльності є зниження екологічних параметрів повітряного і водного басейну при суцільних рубках лісу, при одночасному збільшенні економічного ефекту від використання ресурсів деревини.

Неузгодженість, що може виникнути між економічними і екологічними складовими діяльності суб'єктів ведення лісового господарства, потребує розробки адекватних заходів, програм, спрямованих на збереження та використання лісових ресурсів, а також розробки певної методології та визначення стратегії управління такими процесами. На нашу думку, суперечності між інтересами економіки та екології повинні вирішуватись шляхом збалансування на користь останньої, з урахуванням можливих наслідків їх взаємодії.

Окремим питанням дослідження має стати

фактор часу, а також результати впливу екологічного і економічного чинників на процес відтворення лісових ресурсів. Економічний ефект формується при здійсненні виробничо-господарської діяльності й характеризується здебільшого системою кількісних показників. Екологічний ефект не завжди може бути чітко визначений у кількісному виразі, але він майже завжди забезпечує підвищення якісних показників відтворення, що характеризують стан лісів і лісового фонду, лісосилових ресурсів тощо.

Використання, збереження, поліпшення та охорона лісових ресурсів — це складові процесу відтворення природних ресурсів, тобто відновлення їх у попередньому або кращому стані. Відтворення лісових ресурсів забезпечується шляхом створення адекватних природних умов для потреб економічного зростання, збереження та поліпшення навколишнього середовища. Це і є еколого-економічний процес відтворення.

Охорону лісових ресурсів слід розглядати також як найважливішу складову організації раціонального природокористування. Зазначене поняття охоплює також дії суспільства, спрямовані на безперервне, невиснажливе і раціональне використання лісів.

Оцінка та аналіз збереження і насадження лісів, зокрема в Івано-Франківському регіоні, засвідчують про значну їх асиметричність. Це переконливо підтверджує швидке зростанням повітряної та водної ерозії ґрунтів, включаючи лісові землі, яка щорічно знищує тисячі гектарів угідь, в результаті чого погіршуються екологічні, соціальні та економічні характеристики всіх природних ресурсів. Зазначимо, що запровадження адекватних заходів, спрямованих на відновлення лісових ресурсів у досліджуваному макрорегіоні, як правило, не здійснюється. Більше того, перевага віддається природному поновленню, про що свідчать офіційні дані статистики (рис. 1).

Зокрема, посадку і посів лісу в 1990 році проведено на площі 2043 га, у 1995—2132, у 2000—1577, у 2004—1557, у 2007—1465 га. У загальному обсязі частка площ лісів, на яких здійснювалося лісовирощування, скоротилася з 91,7% у 1990 до 51,4% у 2007 році.

Раціональне відтворення лісових ресурсів оцінюється також показниками забезпечення реалізації водоохоронних та водозахисних функцій лісів. Через нестачу лісосмуг та незахищеність витоків і русел річок потерпають ма-

Рис. 1. Динаміка та структура відтворення лісу на землях лісового фонду Івано-Франківської області

лі ріки. При цьому основні напрями дослідження лісової гідрології полягають у виокремленні зони водоохоронних лісів і введення спеціального режиму лісового господарства в ній, визначенні нормативів оптимальної та мінімальної водоохоронної лісистості водозборів малих і середніх річок; виробленні рекомендацій, які стосуються регулювання водного режиму ґрунтів у осушених лісах за допомогою гідромеліоративних споруд і лісгосподарських заходів тощо.

Досягнення оптимальності при розв'язанні економічних та екологічних складових лісокористування значною мірою залежить від характеру взаємозв'язків і взаємодії, що склалися в природі. Відповідно до цього та на основі набутих знань, а також досвіду минулого слід організувати використання лісових ресурсів так, щоб не завдати шкоди природі, забезпечити пошук найбільш оптимальних форм, методів, шляхів охорони та раціонального використання лісу з метою гарантування екологічно безпечного сталого розвитку. Ці вимоги особливо актуальні для Івано-Франківської області, оскільки рівень лісистості тут є одним з найвищих в Україні, а ліси мають певні особливості: деяка частина лісових угідь збереглася у своєму первісному вигляді, значна частина земель лісового фонду розміщена в гірській місцевості, лісові ресурси пов'язані з багатьма унікальними водними джерелами, флорою і фауною, високим є відсоток заповідних лісів.

Забезпечення життєздатного еколого-економічного розвитку лісових ресурсів потребує розробки та впровадження адекватної політики, яка була б спрямована на усвідомлення суспільством потреби раціонального відтворення природи. У формуванні лісоекологічної політики пріоритетом має бути цілеспрямоване переведення національного лісгосподарського комплексу на модель сталого, екологічно безпечного й ефективного розвитку, що базується на ресурсоощадливому природокористуванні та

екологічно орієнтованій структурі лісового господарства. Господарська діяльність при цьому, як правило, безпосередньо пов'язана з використанням природних і біологічних ресурсів, раціональним та обґрунтованим втручанням в екологічні системи й природні процеси, взаємоузгодженістю інтересів і вимог екології та економіки.

Стратегічним завданням еколоґо-економічної політики в сфері лісового господарства є доведення лісистості до оптимального рівня як важливої складової сталого розвитку лісогосподарського комплексу та економічної безпеки країни. При цьому важливим є виконання умов збереження площі лісів, підвищення продуктивності насаджень, оптимізація структури лісовирощування.

Серед напрямів реалізації нових засад раціонального природокористування, відтворення та охорони лісових ресурсів, збалансованого приросту виробництва можуть розглядатися: районування природних умов і ресурсів на основі всебічного їх дослідження; комплексна економіко-екологічна оцінка ефективності природно-ресурсного потенціалу; забезпечення розширеного відтворення та охорони природних ресурсів; проведення комплексу природоохоронних заходів.

Здійснення значної частини природоохоронної діяльності, зокрема у лісогосподарському комплексі Івано-Франківської області, можна забезпечити шляхом виконання місцевих екологічних програм та проєктів. На сьогодні в досліджуваному регіоні діють декілька програм, реалізація яких забезпечуватиме проведення природоохоронних заходів, найважливішими з яких є: "Програма розвитку лісового і мисливського господарства Івано-Франківської області на 2001—2015 рр.", "Програма охорони, відтворення, раціонального використання земель лісового фонду спеціалізованого лісомисливського науково-дослідного природно-заповідного господарства "Чорний ліс" на 2005—2015 рр.", "Програма моніторингу довкілля Івано-Франківської області на 2008—2015 рр." та інші.

Реалізація зазначених програм дасть можливість не лише істотно покращити результати економічної діяльності, а збалансувати економіко-екологічні потреби у взаємозв'язку суспільства та лісу. Крім того, буде успішно забезпечено реалізацію моделі, що базується на екологічно та економічно обґрунтованих принципах використання, збереження, поліпшення та охорони природних ресурсів у цілому та лісових ресурсів зокрема.

ВИСНОВКИ

Ураховуючи важливість кліматоутворювальної, протиерозійної, рекреаційної та багатьох інших функцій лісового комплексу, на ресурси якого багата Івано-Франківщина, доцільно зберегти унікальність досліджуваної території та спрямувати процес відтворення лісових ресурсів крізь призму їх відновлення, збереження, поліпшення, а також раціонального ведення лісогосподарських робіт. Домінуюча роль у відтворенні лісових ресурсів має належати їх використанню, при цьому користувачі та власники лісів зобов'язані виконувати заходи щодо їх збереження, поліпшення та охорони.

Досягти раціонального та ефективного природокористування можна лише дотримуючись екологічно та економічно обґрунтованих принципів відтворення лісових ресурсів. Зокрема, такими інструментами економічного впливу на оздоровлення навколишнього середовища можуть бути: екологічний податок на шкідливі викиди речовин, екологічний акцизний збір, екологічні субсидії, екофонди. Розміри та порядок сплати зборів та штрафів за забруднення навколишнього середовища мають бути оптимізовані до такого рівня, який би не давав підприємству вибору: сплатити штраф або відмовитися від екологічно небезпечного виробництва. При здійсненні реальних природоохоронних інвестиційно-інноваційних проєктів такі проєкти бажано ідентифікувати, оцінювати, інтегрувати і координувати на рівні, якомога ближчому до рівня виконання.

Література:

1. Данилишин Б.М. Економіка природокористування: підруч./ Данилишин Б.М., Хвесик М.А., Голян В.А. — К.: Кондор, 2010. — 465 с.
 2. Лісове господарство України: проблеми та перспективи/ [за ред. акад. НАН України І.Р.Юхновського]; Міжвідомча аналітично-консультативна рада з питань розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. — К., 2003. — 177 с.
 3. Мельник А.Г. Економічний механізм нормування антропогенного навантаження на водні екосистеми/ А.Г. Мельник, М.А. Хвесик, О.Г. Масенко // Економіка України. — 2009. — № 12. — С. 69—76.
 4. Довкілля України за 2007 р.: статистичний збірник. — К.: Державний комітет статистики України, 2008. — 216 с.
 5. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування: пострадянський формат: [монографія]/ М.А. Хвесик. — К.: Кондор, 2007. — 798 с.
- Стаття надійшла до редакції 23.03.2010 р.*